

Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə 2021-ci il Azərbaycanda "Nizami Gəncəvi İli" elan olunub. Ölkə başçısının imzaladığı Sərəncamla 2021-ci ilin "Nizami Gəncəvi İli" elan edilməsi həm dövlətin Nizami irsinə bəslədiyi qayğı və diqqətin təzahürüdür, həm də Nizamişünaslıqda yeni dövrün başlanmasındır.

Bu, Nizami irsinin yenidən tədqiqata cəlb edilməsi, əsərlərinin yenidən tərcümə olunması üçün imkanlar açır, ədəbiyyatşünasların, Nizamişünasların, dilçilərin, şərqşünasların qarşısına çox mühüm vəzifələr qoyur ki, onlar Nizamini olduğu kimi bizə və dünyaya təqdim etsinlər. Nəzərə alsaq ki, dahi Azərbaycan şairi, mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"si ("Beşlik") Sovet dövründə tərcümə edilmiş və mütəxəssislərin də qeyd etdiyi kimi, tərcümələrdə də kifayət qədər qüsur, nöqsan, sovet ideologiyasının ruhuna uyğun təhrif var.

Çağdaş mütəxəssislərin əksəriyyəti qeyd edir ki, Nizami Gəncəvi əsərlərinin, xüsusən "Xəmsə"yə daxil olan poemaların Azərbaycan dilinə tərcüməsi zaman-zaman müzakirə və mübahisə obyektinə çevrilib. Nizami əsərlərinin poetik çevirmələrini deyil, sətri (filoloji) tərcümələrini də əhatə edib.

Tədqiqatçılar N.Gəncəvinin fars dilində yazdığı "Sirlər xəzinəsi" (tədqiqatçılar əsərin 1174-1175-ci illərdə yazıldığını ehtimal edirlər) məsnəvisini Azərbaycan dilinə Süleyman Rüstəm, Abbasəli Sarovlu və Xəlil Rza Ulutürkün tərcümə etdiyini qeyd edirlər. Nizami Gəncəvinin 1180-ci ildə yazdığı və "Xəmsə" toplusuna daxil olan ikinci poeması - "Xosrov və Şirin"i də Azərbaycan dilinə tərcümə edənləri araşdırdıq. Yazılı məlumatlara görə, 1940-cı ildən etibarən Nizamini əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcümə olunmasına başlanıb. Nizamini ən mühüm əsərlərindən biri olan "Xosrov və Şirin" mənzum romanının azacıq ixtisarla mənsur tərcüməsi (Əvəz Sadiqovun tərcüməsində) daha tez hazırlandı və bu tərcümə eyni adla ilk dəfə 1941-ci ildə "Azərneşr" tərəfindən çap olundu. Bu, sadəcə, sətri yox, mənsur roman şəklində salınmış bir tərcümədir. Bu tərcümədə Əvəz Sadiqov bəzi mürəkkəb obrazları ixtis-

sar edib, bununla da poemanın tərcüməsində müəyyən dərəcədə sərbəstliyə yol verib, onu hekayə şəklinə salıb.

"Xosrov və Şirin" in Azərbaycan dilinə poetik tərcüməsi Rəsul Rzaya tapşırılıb, əsəri fars dilindən Səmid Mirqasımov sətri tərcümə edib. Şair Rəsul Rza həmin sətri tərcümə əsasında poemanı Azərbaycan dilində nəzmə çəkib, 1947-ci ildə ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilində oxucuya çatdırıb. Əsər əruz yox, heca vəznində nəzmə çəkilib. Tərcümə elmi-tənqidi mətn yox, əldə edilən adı bir nüsxə əsasında olduğu-na görə burada bir sıra təhriflərə və ilhaqlara da yol verilməmişdi. Əsrlər boyu katiblər tərəfindən baş verən xətalar da tərcüməyə daxil edilib. Əsər yubiley tədbirləri münasibətilə tələsik hazırlanmışdır, burada külli miqdarda səhv tərcüməyə, ciddi təhriflərə də yol verilib. Bəzən də orijinalın bir misrası iki, yaxud üç misrada tərcümə edilmiş ki, bu da əsərin həcmində artmasına səbəb olub. Bütün bu fikirlər ədəbiyyatşünasların qeydlərindən götürülüb.

Nizami Gəncəvinin 1188-ci ildə fars dilində yazdığı "Leyli və Məcnun" poemasını isə fars dilindən rus dilinə tam prozaik tərcüməsini Rüstəm Əliyev yerinə yetirib, poemanın Azərbaycan dilinə tam bədii tərcüməsi Səməd Vurğun tərəfindən həyata keçirilib.

N.Gəncəvinin 1197-ci ildə yazdığı "Yeddi gözəl" ("Haft Peykar") poemasının Azərbaycan dilinə ilk tərcüməçisi Xəlil Rza Ulutürkdür.

N.Gəncəvinin 1200-1203-cü illərdə yazdığı "İsgəndərnamə" poemasının fars dilindən "Şərəfnamə" hissəsini Abdulla Şaiq, "İqbalnamə" hissəsini isə Mikayıl Rzaquluzadə tərcümə edib.

Bu tərcümələrdə kifayət qədər qüsur olsa da, bunları qeyd etməklə böyük sənətkarlarımızın fəaliyyətinə, zəhmətinə qətiyyətlə kölgə salmaq niyyətində deyilik,

"Xəmsə"nin yenidən tam tərcüməsi gündəmdə - Nizami irsinin köhnə tərcüməsi nə gündə olub...

onlar öz üzərlərinə düşən işi dövrün, zamanın tələblərinə uyğun görüblər. Əsas məsələ odur ki, bu əsərlərin tərcüməsinə yenidən baxılmalı və proses həyata keçirilməlidir.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Səadət Şixiyeva

"Bakı-Xəbər"ə bildirdi ki, Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sinə daxil olan əsərlərin yenidən tərcümə edilməsinə ciddi zərurət var. S.Şixiyevanın sözlərinə görə, ilk tərcümələrdə kifayət qədər nöqsan var ki, bunlar hamısı yeni tərcümələr vasitəsilə aradan qaldırılmalıdır: "... İstər sətri, istərsə də mənzum tərcümədə nöqsanlar var. "Xəmsə" Nizamini şəxsiyyətini, dünyagörüşünü özündə ehtiva edən bir möhtəşəm əsərdir. Əgər əsər təhrifli tərcümə olunarsa, oradakı fikirlər Nizamini deyil, tərcüməçinin fikri olmuş olur. Mənzum tərcümə edənlərin içərisində farsca bilənlər olub. Sətri tərcümələri edənlər də dili bilib. Amma məsuliyyətsiz yanaşma, tələsiklik və sair də olub".

"Belə çıxır ki, biz onda Nizamini tam olaraq öyrənməmişik, tərcümə etməmişik" - deyə ekspertdən soruşduqda onun cavabı belə oldu: "Bəli, tam öyrənilməyib. Tərcümə nöqsanları da var. İndiyədək ciddi araşdırmalar olub. Onlar farsca orijinal əsasında yazılıb. Amma sovet ideologiyasının məhdud yanaşma tərzini Nizamini olduğu kimi görməyə imkan verməyib".

Bu gün Azərbaycanda Nizami Gəncəvinin əsərlərini yazdığı orijinal dildən ana dilimizə çevirmək gücündə, potensialında olan mütəxəssislərin olub-olmadığına gəlincə, S.Şixiyeva bildirdi ki, mütəxəssislərimiz var, sadəcə, keyfiyyətli tərcümə işi bir ilə başa gələ bilməz: "Bəli, mütəxəssislərimiz var. Amma bu iş ciddi nəzarətə götürülməli və uzun müddət ərzində - təqribən 3-4 il boyunca bir tərcümə qrupu tərəfindən icra olunmalıdır. Yoxsa ki, illik hesabatlar verməklə keyfiyyətli iş ortaya qoyula bilməz. Bu işi tək tərcüməçinin öhdəsinə qoymaq olmaz. Bu işdə ciddi redaktora da ehtiyac var. O, mətni əsl ilə tutuşdurmaqla razılığını verəndən sonra mətn nəşr oluna bilər".

Tanınmış yazıçı-publist, tədqiqatçı Kənan Hacı-nin fikrincə də Nizamini "Xəmsə"sinə daxil olan

Səadət Şixiyeva: "Bu iş ciddi nəzarətə götürülməli və uzun müddət ərzində - təqribən 3-4 il boyunca bir tərcümə qrupu tərəfindən icra olunmalıdır"

Kənan Hacı: "Nə qədər sərt səslənsə də, həqiqət budur ki, poetik tərcümələrdə Nizamidən əsər-əlamət yoxdur"

əsərlərin hamısı yendən tərcümə edilməlidir: "Əvəlcə onu deyim ki, biz Nizami ilə bağlı çox iş görməliyik. Nizami Beynəlxalq Ədəbiyyat Festivalı keçirilib, Nizami ədəbiyyat mükafatı təsis edilə bilər. Bütün viki-mənbələrdə Nizami fars şairi, İran ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi təqdim olunur. Biz Nizamini lazımı səviyyədə dünyaya təqdim edə bilməmişik. Bu istiqamətdə konseptual işlər görülməlidir. Nizamini adına layiq çoxseriyalı bədii film çəkilməli, tamaşalar hazırlanmalıdır. Televiziyada Nizami ilə bağlı ciddi verilişlər hazırlanmalıdır, Nizamişünaslar ayrı-ayrılıqda onun əsərlərini şərh etsələr, çox gözəl olar. Bu həm də Nizamini geniş miqyasda xalqa, xüsusən də gənclərə daha dərindən tanımaq baxımından faydalıdır. Nizamini həyatının, yaradıcılığının elə məqamları var ki, hələ də araşdırılmayıb. Bu sahədə xeyli tədqiqat aparılarsa da, xeyli boşluq var. Bu sahədə ciddi işlər görülməlidir. Biz Nizami Gəncəvinin yubileyini böyük bir ədəbiyyat bayramına çevirə bilərik. Yüksək qonorar müqabilində hansısa yazıçımıza Nizami ilə bağlı bədii roman, yaxud dram əsəri sifariş oluna bilər. Bədii düşüncəmizdə Nizami konsepsiyası daha geniş miqyasda oturmalıdır".

K.Hacı vurğuladı ki, Nizami haqqında fikir bildirmək həddindən artıq məsuliyyətli bir işdir və bu barədə mütəxəssislər, Nizamişünaslar, Nizamini orijinalda oxumuş adamlar da haqqında fikir bildirmək həddən artıq məsuliyyətli bir işdir. Çünki Nizami tək bəzi xalqa məxsus deyil, dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə əsərlərlə zənginləşdirmiş böyük dühadır. Dünya təcrübəsinə nəzər salsaq, görürük ki, bütün klassiklərin əsərləri müxtəlif tərcümanlar tərəfindən dəfələrlə öz dillərinə tərcümə olunub. Homerdən tutmuş, Şekspirə, Servantese qədər. Nizamini əsərləri bizim dilə so-

vet dövründə tərcümə olunub. O tərcüməçilərin də heç biri fars dilini bilməyib. Mən XX əsrdə yaşamış klassik şairimiz, Əliağa Vahidin ustası olmuş Məşədi Azər haqqında araşdırmalar aparanda maraqlı məqamla rastlaşdım. Məşədi Azər fars, ərəb dillərini mükəmməl bilirmiş. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov xatirələrində yazır ki, Nizamini "Xəmsə"si 40-cı illərdə bizim dilə çevriləndə Süleyman Rüstəmlə Məmməd Rahim onun köməyindən tez-tez faydalanırdılar. O, Nizamini dərin mənalarla dolu şeiriyyətinə o qədər yaxından bələd idi ki, hansı misranın hansı mahiyyət daşıdığını bilirdi və poemaları sətri tərcümə edərkən bunları səbrlə onlara izah edirdi ki, təhrifə yol verməsinlər. Sonra maarifçi-pedaqoq Əhəd Cəmilzadənin xatirələrini oxudum. Orada müəllif yazır ki, Nizamini 800 illiyi ilə bağlı qərar verilmişdi. Bu münasibətlə tərcüməçilər qrupu yaradılmışdı. Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Rəsul Rza və başqaları bu işə cəlb olunmuşdu. "Xəmsə"nin Azərbaycan dilinə tərcüməsində Məşədi Azər böyük əmək sərf etmişdi. Xüsusi qeyd edir ki, mən bunun canlı şahidiyəm. Bu xatirələr Məşədi Azərin "Seçilmiş əsərləri"ndə daxil edilib. Sonra mən bu faktlardan "Məşədi Azər təzkirəsi" kitabında istifadə etdim. Yeri gəlmişkən, Azər Firdovsinin "Şahnamə"sindən də bir neçə fəslə bizim dilə tərcümə edib. Amma təəssüf ki, onun adı heç yerdə qeyd olunmayıb. Hələ uşaq ikən "Sirlər xəzinəsi"ndən bəzi məqalələri anam mənə oxuyardı. O vaxtdan Nizami sözü qarşı mənə bir xof, həyəcan vardı. Sevgidən yaranan o doğma hissədə hələ də xof, həyəcan qalır. Bu gün də Nizamini oxuyanda o həyəcan içimi bürüyür. Nizamini söz kimyagerliyi adamı sehləyir. Sonra mən Nizamini filoloji tərcümədə oxudum və poetik tərcümələrlə müqayisədə yerlə göy qədər fərq gördüm. Nə qə-

dər sərt səslənsə də, həqiqət budur ki, poetik tərcümələrdə Nizamidən əsər-əlamət yoxdur, bu mətnlər ciddi xətalarla doludur. Nizami çoxqatlı şair olduğundan, tərcüməçilər onun endiyi dərinliyə enə bilməyiblər. Görünür, Nizamini olduğu kimi yox, sovet ideologiyasına sərf edən formada təqdim etmək tələb olunmuş. Təsəvvür edin ki, Heydər Hüseynov kimi böyük alim "XIX əsr Azərbaycan ictimai və fəlsəfi fikir tarixindən" kitabında Nizamini idealizmə aludə olmaqda günahlandırır və yazır ki, o, yəni Nizami elmin və incəsənətin inkişafının təməli olmuş faktorları başa düşmürdü. Az qala, Nizamini ateist kimi təqdim edir. Dövrün qadağaları Heydər Hüseynovu məcbur etmişdi ki, Nizamini bu cür təqdim etsin. Nizamidən materialist şair düzəltmişdilər. O dövrün Nizamilə bağlı tədqiqatlarına nəzər salın. Nizami tamamilə yanlış yöndə araşdırılıb. Sözsüz ki, sovet təbliğatının icazə verdiyi kriteriyalarla Nizami tərs mütənasib idi və nəticədə tərcümələr də şikəst halda ortaya çıxdı. Mehriban baxımdan düşünürəm ki, Nizami fars dilini bilən mütəxəssislər tərəfindən yenidən dilimizə tərcümə olunmalıdır. Bu işi görənlərdən biri də Mircəlal Zəkəyev idi. O, Nizamini farscadan tərcümə edirdi. "Sirlər xəzinəsi"ni tərcümə edib, həтта kitab halında da nə vaxtsa çap olunub. Nizami bu əsəri səri bəhrində yazıb, Mircəlal o bəhri qorumaqla mənanı da saxlamağa çalışıb. Süleyman Rüstəmin tərcüməsi ilə onun tərcüməsini tutuşdurun, görün nə qədər fərq var. Təəssüf ki, o da bu yaxınlarda dünyasını dəyişdi. Onunla uzun illər ünsiyyətimiz olmuşdu, son dərəcə zəngin kitabxanası, arxivini vardı. Ərəb-fars dillərini əla bilirdi. Şərq ədəbiyyatını orijinalda oxuyurdu. Nizamini, Füzulini mənə sevdiren alimlərdən biri də o idi. Nizamini orijinalda oxuyub xırdalıqlarına qədər şərh edirdi. Hər tərəfi biliyə malik bir insan idi, sözün əsl mənasında, fədai idi bu adam. Ömrünü bu işə sərf etmişdi. Yeni nəşrlərdə onun tərcümələrindən də istifadə etmək olar. Heyif, çox heyif ki, qədri-qiyəti bilinmədi bu adamın..." - deyə K.Hacı vurğuladı.

İradə SARIYEVA